

Magyar nyelvű roma nemzetiségi nevelés az óvodákban

Tapasztalatok és gyakorlat

Ezt a szakmai anyagot a Nemzetiségi Pedagógiai Oktatási Központ megbízásából készítettem, annak a kutatásnak az eredményeit elemezve, amit két éve magyar nyelvű roma nemzetiségi nevelést megvalósító óvodák intézményvezetői körében végeztem. A teljes körű tapasztalatok részletes eredményeit szakdolgozatom őrzi, az elemzés – jelen írás – voltaképpen e szakdolgozat kivonata kiegészítve a szaktanácsadás szempontjából is fontos kérdésekkel.

Az eredmények nagyon tanulságosak, olyan összefüggésekre világítanak rá, amelyek a megvalósítás és a szaktanácsadás sikerességét egyaránt befolyásolják. Az elemzésen kívül ajánlásokat is megfogalmazok, amelyek hasznosak lehetnek az oktatásirányítási szakembereknek, óvodavezetőknek, nemzetiségi szaktanácsadóknak.

A kutatásra és az anyag megírására saját szakmai és szaktanácsadói tapasztalataim ösztönöztek. Tudom, olyan terület ez, ami nem mindig a sikerélményről szól. Írásomat roma nemzetiségi szaktanácsadó szaktársaimnak és roma gyermekeket nevelő óvodák vezetőinek ajánlom szeretettel. Azoknak, akik hosszabb ideje végzik már ezt a tevékenységet, vagy most tervezik bevezetni, néha elbizonytalanodva.

Kutatásom célja az volt, hogy felmérjem: a roma nemzetiségi nevelést megvalósító óvodák képesek-e megfelelni a jogszabályban meghatározott elvárásoknak, s mely körülmények befolyásolják az eredményességet (pl. a személyi feltételek, a célcsoport tájékoztatása, illetve ennek igénye).

Feltételeztem, hogy ezekben az óvodákban okoz némi nehézséget a megvalósítás, hiszen a roma nemzetiséghez tartozók nem tudnak kapcsolatot tartani anyaországgal (nincs ilyen), illetve más nemzetiségekkel ellentétben a nemzetiségi nyelvhasználat sem igazán jellemző. Ezt mi sem támasztja alá jobban, mint az, hogy a roma nemzetiségi óvodák mindössze 2%-ában van roma nyelvű nevelés is. Kutatásom arra is kitért, milyen tapasztalatai vannak az óvodavezetőknek, s mit tudnak tenni a kitűzött célok jogszerű és sikeres megvalósításáért. Természetesen arra is kíváncsi voltam, hogy milyen támogatás áll a rendelkezésükre, ismerik-e ezeket és élnek-e a lehetőségekkel.

2015 óta folytatott roma nemzetiségi szaktanácsadói tevékenységemet is meghatározó kérdéskör, hogy milyen tartalommal, miként valósuljon meg a roma nemzetiségi nevelés az óvodában. Az elmúlt években Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Hajdú-Bihar megyében kaptam feladatot. Egy alkalmat leszámítva mindenhol kiemelt kérdés volt: mit és hogyan közvetítsenek a pedagógusok a roma nemzetiségi nevelés keretében.

Az egy kivételt Hosszúpályi jelentette, ahol két-nyelvű óvodai nevelés folyik, gyönyörű példáját adva annak, hogyan lehet elhivatottan, az óvodás

korú gyerekeknek megfelelő tartalommal megvalósítani a nevelési célokat.

A másik fontos kérdés, amiben elég nagy a bizonytalanság, hogy az óvodapedagógus miképp tervezze, illetve dokumentálja a roma nemzetiségi nevelést. Hogyan szerepeljen ez a tevékenység az intézmény stratégiai dokumentumaiban? E probléma megoldása, a segítségnyújtás, amely intézményfejlesztési szaktanácsadói kompetenciákat igényel.

A kutatásról

Az Oktatási Hivatal Nemzetiségi Pedagógiai Oktatási Központ adatbázisa, valamint a köznevelés információs rendszer (KIR) közzétételi listája alapján, kérdőívet küldtem minden olyan óvodának, amelynek alapító okirata tartalmazza a roma nemzetiségi nevelést. Százhatvanhat ilyen intézménybe küldtem el a kérdőívet. Három helyről jelezték, hogy bár alapító okiratuk, tartalmazza, mégsem folytatnak ilyen tevékenységet. A fennmaradó százhatvanhárom intézmény 41,7%-a töltötte ki a kérdőívet. A kutatás szempontjából a legalább 70-80%-os válaszadás lett volna optimális, a visszaérkezett kérdőíveket vizsgálva azonban megállapítható volt, hogy az arányok alapvetően nem változtak az egyes kérdésekre adott válaszokban, sőt, nagyon egyértelműek voltak.

Mindenképpen hasznos és tanulságos tehát mind ezt elemezni, mivel kiindulási alap lehet a roma nemzetiségi nevelés fejlesztése során, valamint a szaktanácsadói támogatás indokoltsága miatt.

Rác Zita: A nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesítése a köznevelésben. A nemzetiségi nevelés megszervezésének gyakorlata az óvodákban, különös tekintettel a roma nemzetiségi nevelésre (Szakdolgozat. 2018. BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Alkalmazott Pedagógiai és Pszichológiai Intézet Műszaki Pedagógiai Tanszék Köznevelési Mestervezető Szakirányú Továbbképzési Szak – Konzulens: Iszák Tibor).

A legfontosabb kérdések és tapasztalatok

Melyik megyében található az óvoda?

Az ország közigazgatási egységei közül nagy számban valósítanak meg roma nemzetiségi nevelést Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 41 (az összes roma nemzetiségi óvoda 34,3%-a), Nógrád-ban 23 (11,9%), Baranyában 18, Somogyban 17, Szabolcs-Szatmár-Beregben 14 és Heves megyében 13 ilyen óvoda működik. Nyilvánvaló, hogy ott magasabb a roma nemzetiségi óvodák száma, ahol jellemzően nagy létszámú a roma lakosság.

Intézményfenntartó típusa?

A válaszadók óvodájának döntő többsége önkormányzati fenntartásban működik (94%). A KIR adatbázisa alapján 2018-ban egyetlen olyan óvoda sem akadt, amelynek fenntartója roma nemzetiségi önkormányzat volt.

Ez elég beszédes arány, ami egy nagyon fontos kérdést is felvet: az ország legnagyobb lélekszámú nemzetiségének önkormányzata, képvisellete miért nem mutatott szándékot ez irányban?

Ad-e támogatást a nemzetiségi önkormányzat a roma nemzetiségi nevelés megvalósításához?

Itt arra kerestem a választ, mennyire jellemző, hogy a helyi roma önkormányzat bármilyen formában (pl. zenei anyag, könyvek juttatása vagy bármilyen más együttműködés keretében) – hozzájárul-e a roma nemzetiségi nevelés tartalmának bővítéséhez, sikeres, eredményes megvalósításhoz. A válaszadók 46%-a semmilyen támogatást nem kap, 38%-a csak részben számíthatott erre (nem történt kifejtés, milyen formában) és csak 16%-a válaszolt igennel. Meg kell jegyezni, hogy a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX törvény 115. §-a alapján a képviselt nemzetiségi közösség kulturális autonómiájának erősítése érdekében kapcsolattartás, együttműködés szükséges a helyi intézményekkel. A tapasztalat az, hogy ez az együttműködés az esetleges anyagi támogatásban merül ki. Mindenképpen kívánatos lenne, hogy túllépjen ezen a szinten. Ha a helyi roma közösség kulturális értékeit, hagyományait közvetítenék az óvodáknak, ez meg is történne.

Mióta folytat roma nemzetiségi nevelést az óvoda?

A válaszokban ugyan 1970 és 2015 között nagy volt a szórás, de legtöbbször 2008-at és 2009-et neveztek meg a nevelési tevékenység kezdeteként.

A kutatás nem terjedt ki erre, de a saját tapasztalataim alapján azt állapítottam meg, hogy az óvodák, a fenntartói szándékot kifejezve jellemzően az 1993-as kisebbségi törvény alapján vezették be az ún. cigány kisebbségi nevelést, ami akkor az iskolázottságbeli, szociokulturális hátrányok csökkentését tűzte ki cé-

lul. Az alapító okiratokban nagyon sok helyen került rögzítésre ez a „felzárkóztató nevelés”, és benne is maradt. Mindössze az elnevezés módosult az időszzerű jogszabályokhoz igazítva. Így érthető, hogy az alapvetően felzárkóztató tevékenységet felvállaló óvodák nagy valószínűséggel nem készültek fel a roma nemzetiségi kultúra továbbadására.

Nagyon fontos az a tény, hogy a 90-es évek végére megszűnt mindenféle külső szakmai ellenőrzés, szakmai támogatás (pontosabban fogalmazva csak azoknak az óvodáknak adatott meg, ahol a fenntartó biztosítani tudta a szakmai segítség olykor képtelenül magas díját), tehát kapaszkodó nélkül, szakmai, tartalmi támogatás hiányában, ellenőrizetlenül végezték az óvodák a cigány „felzárkóztató” nevelést, teljességgel a vezetők és pedagógusok attitűdjére bízva mindezt. Persze voltak nagyon szép, követendő példák, de tudni kell, hogy ebben a tevékenységben sokat számított a fenntartói szándék, ami azt a többletnormatívát célozta meg, amit erre a tevékenységre igényelhetek.

A gyermekek hány százaléka érintett a roma nemzetiségi nevelésben?

A megadott válaszok kétharmadában (67%) a szülői nyilatkozat alapján 50% fölötti arányt jelöltek meg, egyharmadában pedig 50% alatti. A választ adó óvodák kétötödében volt 90% fölött a roma nemzetiségi nevelésben résztvevők aránya.

Hogyan tájékoztatják a szülőket a nemzetiségi nevelés lehetőségéről? Mik a roma nemzetiségi nevelés igénylésével kapcsolatos tapasztalatok?

A válaszadók 81%-a az óvodai beiratkozás során szóban tájékoztatja a szülőket a roma nemzetiségi nevelésben való részvétel lehetőségéről, 19%-a viszont írásos tájékoztató anyagban. Az óvodavezetők

15%-a válaszolta azt, hogy többszöri tájékoztatás, meggyőzés szükséges ezzel kapcsolatban.

Amennyiben nem szívesen igénylik a szülők, annak mi az oka?

Akadtak érdekes, elgondolkodtató válaszok, pl.: „mivel nem jár pénzbeli juttatással, nem szívesen vallják magukat romának”, vagy „érdektelenek”. Néhányan arra utaltak, hogy a szülők nem értik meg, miért fontos ez: „félnek, hogy hátrányos helyzetbe kerülnek a gyermekeik”. A legtöbb válasz – és szerintem ez jelzésértékű – arra utalt, hogy a szülők bizalmatlanok: „félnek a megkülönböztetéstől”, „tartanak a megbélyegzéstől”, „szégyellik a nemzetiségi hovatartozásukat”, „önmaguk sem ismerik kulturális értékeiket, szokásaikat, nem használják a roma nyelvet”.

Adottak-e a roma nemzetiségi nevelés tárgyi feltételei?

Tárgyi feltételek alatt azt értettem, hogy rendelkezésre áll-e akármilyen zenei hanghordozó, cigány meséket tartalmazó könyv, kézműves tevékenységhez felhasználható anyag, bármiféle roma népismereti kiadvány, módszertani segédanyag. A válaszadók 31%-a felelt igennel, 57%-a írta, hogy csak részben rendelkeznek a felsoroltakkal, míg 12%-a ellátottságát e téren hiányosnak ítélte meg.

Adottak-e a roma nemzetiségi nevelés egyéb személyi feltételei?

Személyi feltételek alatt azt értettem, hogy részt vettek-e olyan képzésen, ami ezzel kapcsolatos, esetleg van-e roma óvodapedagógus, vagy olyan, aki beszél a romani nyelvet. A személyi feltételeket 16% ítélte megfelelőnek, 47% részben megfelelőnek, 23% hiányosnak.

A személyi ellátottság és megfelelőség szempontjából lényeges forrást jelentett a 2011-ben indult ombudsmani vizsgálat, melynek egyik kiemelt területe volt a nemzetiségi felsőoktatás, pedagógusképzés állapotának a bemutatása, valamint az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes jelentése a nemzetiségi pedagógusképzés utóvizsgálatairól. Ez a 2017. évi jelentés azt vizsgálta, hogy a 2011-es ajánlásokban megfogalmazottak öt évvel később érvényesültek-e, illetve a felsőoktatási törvény módosítását követően mennyire biztosított a nemzetiségi szakirányú pedagógusképzés, továbbképzés. A kínálati-keresleti oldalát vizsgálva megállapították, hogy drasztikusan csökkent a nemzetiségi pedagógusképzésre jelentkezők száma a szlovák, román,

szlovén nyelvterületen, valamint nincs ruszin, bolgár, görög, lengyel, örmény és ukrán óvodapedagógus-képzés. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma adatai alapján a 2014/2015-ös tanévben alap-, mester- és osztatlan képzésben összesen ötszázhuszonnyolc hallgató vett részt. Legnagyobb számban a német nemzetiségűek.

És mi volt a helyzet a roma nemzetiségi képzéssel?

Az adott évben negyven hallgató vett részt ebben. Összehasonlítva a roma nemzetiségűek és az intézmények nagy számával, látható, hogy a pedagógusképzésből kikerülők itt sem elegendők, azaz az óvodákban a személyi feltételek nagy valószínűséggel nem fognak megfelelni az elvárásnak. Mivel a nemzetiségi törvény 2011-ben, az irányelveket tartalmazó jogszabály pedig 2013-ban lépett életbe, azok a pedagógusok nincsenek könnyű helyzetben, akik képzésük során nem kaptak roma nemzetiséggel kapcsolatos ismereteket. Szerencsére ma már egyre több olyan képzés kínál lehetőséget, ami tartalmazza a roma népismeretet, hagyományokat. Ez javíthatja, javítja a kialakult helyzetet. Az óvodapedagógus- és tanítóképzésnek ma már része a romológiai ismeretek. A Debreceni Egyetem Gyermekeknevelési és Felnőttképzési Karán indított roma nemzetiségi óvodapedagógus szakon jelentősen nőtt a jelentkezők és felvettek száma, azonban – mint azt már említettem – továbbra is jelen van egy nagy létszá-

mú pedagógus réteg, amely tanulmányai során nem részesült ilyen képzésben.

Van-e az óvodáknak tematikus terve, ütemterve a roma nemzetiségi nevelés megvalósítására?

A megkérdezetteknek 60%-a igennel válaszolt, 40%-ánál azonban nem készültek ilyen dokumentumok. Ez az arány azt jelenti, hogy – jóllehet a személyi feltételek nem elégségesek – az óvodák többsége mégis arra törekszik, hogy rendelkezésre álljon valamilyen segédanyag, gyűjtemény, amit használhatnak.

Amennyiben van tematikus terv/ütemterv, hogyan állították össze?

Elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy a kérdéses dokumentumokat a nevelőtestület önállóan készítette-e el, vagy valamilyen külső segítséget (szaktanácsadót, cigány művészt, nemzetiségi önkormányzatot stb.) vett-e igénybe. Mint kiderült, azon óvodák, amelyek rendelkeztek ilyen tervvel túlnyomó többségben (86%) önálló kutatómunkával állították össze ezeket és csak 14%-uk vett igénybe külső segítséget.

Igényelnének-e olyan segédanyagot, amely ajánlásokat, hasznos ismereteket, roma népismereteket, óvodai anyagokat tartalmaz?

Erre a kérdésre az óvodavezetők 89%-a válaszolt igennel. Elmondható tehát, hogy az óvodák ugyan valamilyen módon önállóan is törekednek a roma kulturális anyag felkutatására, összeállítására, nagy segítséget jelentene azonban nekik, ha rendelkezésükre állna egyfajta központi ajánlás, szakmai anyag.

Igényelt-e támogatást az Oktatási Hivatal Nemzetiségi Pedagógiai Oktatási Központjától?

A válaszadóknak csak kevesebb, mint egynegyede (24%-a) fordult támogatásért az Oktatási Központhoz, 76%-a nem. Az igénylők közül 44%-ban pedagógiai tájékoztatást, képzést, 50%-ban tevékenységlátogatást és a pedagógus támogatását, 6%-ban vezetői konzultációt igényeltek.

Amennyiben nem igényelt, miért?

Nincs rá szüksége – jelentette ki a nyilatkozók 24%-a, 76%-a (!) viszont azt a választ adta, hogy nincs értesülése a lehetőségekről.

2015-től az új típusú szaktanács, valamint pedagógus-életpálya bevezetésével a Pedagógiai Oktatási Központok (POK) biztosítják és hangolják össze – többek között – a pedagógusok, intézmények, intézményvezetők szakmai támogatását. A Nemzetiségi POK országos lefedettséggel látja el a nemzetiségi

oktatást-nevelést folytató intézmények szakmai támogatását. Ami bizonyos, hogy elektronikus elérhetőségen keresztül valamennyi POK folyamatosan tájékoztat, szakmai napokat, műhelymunkákat szervez. Felmerül tehát a kérdés: hol keresendő az oka annak, hogy az intézményvezetők jelentős része az információhiányt jelölte meg.

Hogyan ellenőrzi, követi nyomon a nemzetiségi nevelés megvalósítását az intézményben?

A válaszadó vezetők 26 %-a belső ellenőrzési terv keretében, 40%-a tevékenységlátogatással, 34%-a nevelőtestületi megbeszélés során ellenőrzi az intézményében folyó roma nemzetiségi nevelőmunkát.

A záró kérdés során a vezetők részletesebben is kifejtették a témával kapcsolatos véleményüket. A szöveges válaszok között több olyan volt, amelyben a vezető leírta, hogy van roma óvodapedagógusa az intézménynek, roma dajkát alkalmaznak, s akad, aki romológia szakot végzett. Van, ahol minden évben tartanak roma napot, nemzetiségi napokat. Többen megfogalmazták azt az elvárást, hogy örömmel vennék a roma nemzetiségi önkormányzatok nagyobb elvi és anyagi támogatását is.

JavaSLatok

A szakdolgozatban kiemeltem néhány olyan feladatot, amely a vezetők számára fontos ahhoz, hogy az óvodában sikeresen valósítsák meg a magyar nyelvű roma nemzetiségi nevelést. Ezek röviden a következők:

- a jogszabályok követése, tájékozódás, hiszen az intézményvezető felel a kötelező feladatok ellátásáért, a szakmai munka színvonaláért;
- a szülők minél szélesebb körű, szükség szerinti tájékoztatása;
- elkötelezettség, elfogadás, nevelőtestület motíválása;
- kezdeményezőkézség, kommunikáció a roma nemzetiségi önkormányzatokkal;
- a roma nemzetiségi nevelés – mint bármilyen más pedagógiai munka – megvalósításának nyomon követése (belső ellenőrzés, tevékenységlátogatás, konzultáció stb.).

Amit a szakdolgozat nem tartalmaz, de a nemzetiségi szaktanácsadás oldaláról megközelítve, érdemes figyelmet fordítanunk rá:

- A tájékoztatásra elektronikus formában visszajelzést kérni például az intézményvezetőtől. Saját bevallásuk szerint ugyanis még mindig sokuknak nincs ismerete a Nemzetiségi POK által nyújtott szakmai támogatásról.
- Képzések szervezése vezetők és pedagógusok számára a roma nemzetiségi nevelés céljáról, módszereiről, megszervezéséről, lehetőleg in

tézményi környezetben, vagy olyan helyszínnel, ami közel van hozzá. Hangsúlyozni szükséges a különbséget a hátránycsökkentő tevékenység és a roma nemzetiségi nevelés között!

– Szakmai ajánlás, tematika közreadása, ami kiindulási pont lehet a roma nemzetiségi nevelés tartalmi tervezéséhez, és a helyi sajátosságok alapján bővíthető, módosítható.

– Jó gyakorlatok közreadása, hogy minél több óvodában megismerhessék ezeket. A jó gyakorlatokat a roma szaktanácsadókkal is szükséges megosztani, megismertetni. Legyen egy tudásbázis, amit bármelyik roma szaktanácsadó ajánlani tud az intézményeknek.

Az oktatásirányítás számára:

– Érdekeltté kell tenni a magyar nyelvű roma nemzetiségi nevelést megvalósító óvodákban a vezetőket és óvodapedagógusokat. Részesüljenek például nemzetiségi pótlékban. Jóllehet, a jelenlegi jogszabály a nemzetiségi nyelv használatát részesíti előnyben – és ez érthető –, de biztos vagyok abban, hogy ha legalább a minimum pótlékot, vagy egy részét a magyar nyelvű roma nevelést megvalósító óvodák pedagógusai is megkapnák, tudatosabb lenne a tervezés, a meg-

valósítás. Korábban normatíva-kiegészítést kaptak azok a fenntartók, amelyek óvodáiban roma nemzetiségi nevelés folyt. Itt azonban nagyon fontos kiemelni, hogy ezt elsősorban a hátránykompenzálásért, esélyteremtő feladatok megvalósításáért kapták. Erre most a nehéz körülmények között végzett munkáért járó pótlék adható, amennyiben megfelel a jogszabályi feltételeknek az intézmény. Jelen esetben kifejezetten a magyar nyelvű cigány kulturális nevelés megvalósításáról beszélnek.

– Az ellenőrzési oldalról olyan szempontokat kellene beépíteni a pedagógiai – szakmai ellenőrzés folyamatába, amelyek hangsúlyosan erre a területre irányulnak. Ugyanúgy, mint más alapfeladatra (pl. esélyegyenlőség, sajátos nevelési igényű gyermekek nevelése, szervezetfejlesztés) erre a feladatra is nagyobb figyelmet kell fordítani az ellenőrzés során. A szakértők is legyenek tehát felkészültek ezen a területen, amennyiben ilyen intézményt jelölnek ki számukra tanfelügyeletre. Ezáltal az Oktatási Hivatal, a fenntartó és a vezető is visszajelzést kapna az intézményben megvalósuló nemzetiségi nevelés helyzetéről.

Rác Zita
szaktanácsadó

